

A balatonfüredi középkori templomrom részleges feltárása

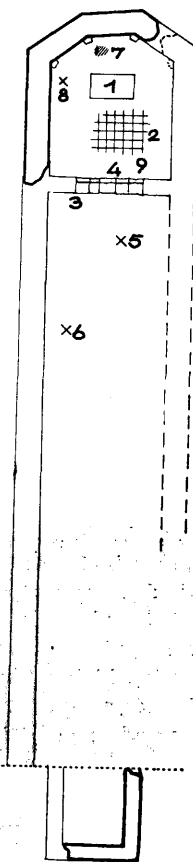
A Veszprém megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala felkérésére és támogatásával e sorok írója 1953 decemberében a balatonfüredi r. kat. temetőben álló középkori templom maradványai között részleges feltárást végzett¹ (1. kép). Az ásatás korlátozott volta miatt az építmény teljes felszínre kerülése ugyan nem történt meg, a napvilágra jutott részek, azok díszítései, keresztelomedencéje, továbbá a rom közeli teljes feltárása és konzerválása, úgy hisszük indokolttá teszi az eddigi eredmények közzétételét.

A keletelt templom egyhajós, egyszerű belső térrel, szentéllyel, amely a nyolcszög három oldalával záródik. Falai itt, a szentélyi részen még magasan, mintegy három méternyire állanak, így a feltárás,

amelyet idegenforgalmi szempontok is kötöttek, inkább a belső térnek erre a részére irányult.

A kis építmény alaprajzi viszonyain szembetűnő

0 0,5 M

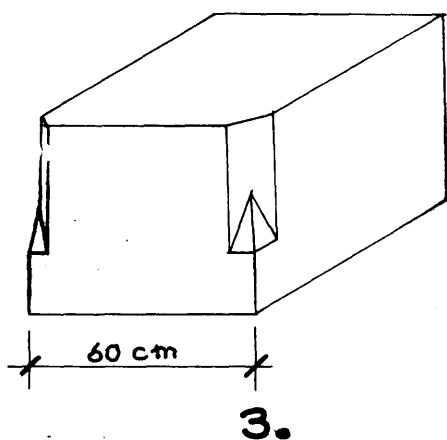
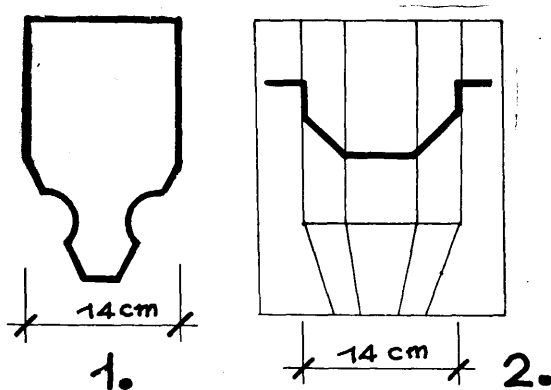
0 2 4 6 8 m

1. A templomrom alaprajza a részleges feltárás után. 1. Oltár; 2. Kőpadló maradványa; 3. Diadalív falpillére; 4. Szentélylépcső; 5. Szenteltvíztartó előkerülési helye; 6. Keresztelomedence előkerülési helye; 7. Öntött padló maradványa; 8. Az oltármenza töredékének előkerülési helye; 9. Diadalív falpillére.

1. Grundriss der Kirchenruine nach der teilweisen Erschliessung. 1. Altar; 2. Rest des steinernen Fußbodens; 3. Pfeiler des Triumphbogens; 4. Treppe des Sanktuariums; 5. Fundstelle des Weihwasserbeckens; 6. Fundstelle des Taufbeckens; 7. Rest des gegossenen Fußbodens; 8. Fundstelle des Bruchstückes der Mensa; 9. Pfeiler des Triumphbogens.

1. Plan de la ruine de l'église après le dégagement partiel. 1. Autel; 2. Restes du dallage; 3. Pilastre de l'arc triomphal; 4. Escalier conduisant au chœur; 5. L'endroit où fut trouvé le bénitier; 6. L'endroit où fut trouvée la cuve baptismale; 7. Restes du pavement moulé; 8. L'endroit où fut trouvé le fragment de la table d'autel; 9. Pilier de l'arc triomphal.

1. План развалин церкви по окончании частичного вскрытия 1 — Алтарь; 2 — Остатки каменного пола; 3 — Стенная пилястра триумфальной арки; 4 — Ступени святилища; 5 — Местонахождение чаши с освященной водой; 6 — Местонахождение крестильной купели; 7 — Остатки литого пола; 8 — Местонахождение стола алтаря; 9 — Стенная пилястра триумфальной арки.

az erős megnyúltság. Belsejét mindössze a szentélyt elkülönítő két falpiller és az ott némileg megemelt padlózat élénkíti. A szentélynél kívül a szögletekhez gyakran csatlakozó jellegzetes támpillérek hiányoznak.

Az ásatás, amely mint említettük, elsősorban a szentélyrészt érintette, tisztázta annak belső helyzetét. A falak vastagsága itt 1 méternyi, egyebütt is megközelítően ennyi, átlagosan 90 cm. A padozat valószínűleg egyszerű öntött habarcsból készült, a valamivel emelt szentélyrésze szabálytalanul faragott négyzetes mészkőlapokból állott. Ez csupán az oltár előtt egy darabon és a diadalív között egy sornyi terjedelemben maradt meg. Mivel a szentélypadlózat maradványa alatti habarcsöntvény az egész építményben mindenütt megtalálható, feltételezhetjük, hogy egykor talán az egész templompadlót ilyenképpen burkolták.

A szentélyt gótikus boltozat fedte. Ennek egykori helyzetét a még helyszínen látható egyszerű gyám-

2. Előkerült kőfaragványok a templomromból. 1. Boltozati borda keresztmetszete 2. Gyámkő, keresztmetszettel; 3. A diadalív falpillérének lábazata.
2. Geschnittene Steine aus der Kirchenruine; 1. Querschnitt der Wölbungsrippe; 2. Konsole, mit Querschnitt; 3. Sockel des Pfeilers vom Triumphbogen.
2. Pierres sculptées trouvées dans les ruines de l'église. 1. Coupe transversale d'une nervure de voûte; 2. Console, avec sa coupe transversale; 3. Le socle du pilastre de l'arc triomphal.
2. Найденные каменные резбы из развалин церкви: 1 — Поперечное сечение ребра свода; 2 — Попятный камень, с поперечным ечением; 3 — Цоколь стедной пилястры триумфальной арки.

kövekből, a boltozásnak, a boltvállaknak a magasan álló falakon követhető indításaiból és az ásatás során előkerült vörös homokkő bordarészekből jól meg lehet határozni. Hasonló profilú bordázatokkal volt ellátva a csúcsíves diadalív is. A boltozás egykori módjára a templomhajó és a szentély belsejét kitöltő lezuhant törmelékanyagban található egykori kőelemek adtak útmutatást. A magasba ívelő könnyed boltozás héját ugyanis az épület többi építőanyagától eltérő különleges, könnyűsúlyú likacsos szerkezetű kőzetfélékből állították össze. Ez a kőfajta a Balaton-felvidéken többhelyütt megtalálható vulkánikus eredetű ún. hólyagos bazalt, amely az itt található összes többi kőzetnél jóval könnyebb. A jól alakítható követ téglányformába faragva használták fel. Hasonló célú alkalmazásával a Balaton környékén másutt is találkozunk.

A szentélyben a boltozás egyik íve mellett az ablak nyomai is látszanak. A boltozás a Balaton vidék, de általában a kisebb méretű gótikus szentélyek fedéseéhez hasonlóan egy, a diadalívhez közeleső zárókőből küllősen futhatott szét hat irányban. A zárókövet, amely valamilyen egyszerű formában itt sem hiányozhatott, nem sikerült megtalálni.

A homlokzat elé ugró négyzetes falazás a torony egykori helyét mutatja. A bejárat az erősen rongált déli oldalon volt. Az északi oldalfal teljes hosszúságában megfigyelhető, áttörtetlen, a déli ugyan igen hiányos, de a bejáratot itt, ezen az oldalon kell keresnünk.

A templom fő építészeti díszét a vörös homokkő boltozatbordázat, az egyéb kőtagozatok, mint a diadalív falpilléreinek világos mészkőből faragott négyzetes lábazatai képezték. A bordázatok profiljai ferde oldallappal elmesztettek, a rézsutakon közepén hornyolva (2. kép). Igen elterjedt formák, újabb vélemények szerint Buda középkori építkezéseinek a XIV. sz. közepétől a XV. sz. végéig egyaránt ismer-

3. A keresztelőmedence
 3. Taufbecken.
 3. La cuve baptismale.
 3. Крестильная купель.

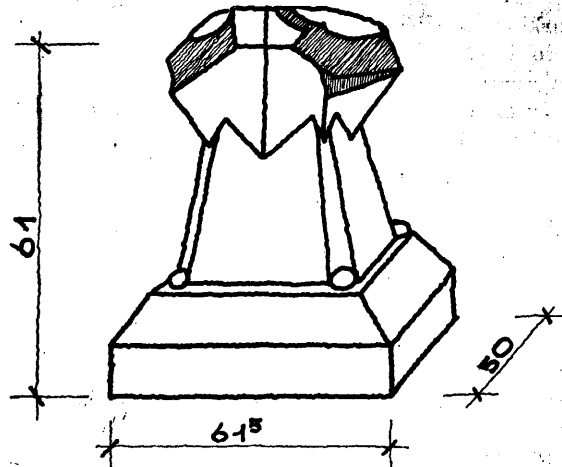
tek.² Hasonlókat ismerünk sok más között a budai vár Zsigmond-kori részletei között, a soproni Fabricius házból, ugyancsak Sopronból az ún. Káptalanteremből és a Szent Mihály templom bordái között. Innen a bordaféle öt különböző változata ismeretes.³

A diadalív falpilléireinek épen maradt lábazata általánosan ismert a hazai gótikus formák köréből (2. kép). Az ilyen, alul gúla alakban végződő, ferde síkkal elmetszett profiloknak — piramisos metszéseknek is nevezhetnők — nemrégén szép példái kerültek elő a budai vár déli nagy csarnokpillérein, a nagy nyugati védőudvar kapujánál és a várpalotából egyebünnen.⁴ Nemcsak a magyarországi gótikus építészet körében, de a környező cseh és egyéb területek hasonló időkből származó emlékein is igen elterjedt.

A boltindítások három helyén maradt gyámköve (2. kép) a legegyszerűbbek közül való, a boltozati kőbordákhoz hasonlóan ezek is a Balaton környék permi vörös homokkő-anyagából készültek. Profiljuk felébe metszett oktagonális, amely éiben megtörve képez lefelé öt lappal határolt kúpforma idomot. Megfelelőit a XIV. sz.-i és a korai XV. sz.-i magyar falutemplomokból ismerjük, ilyen formák voltak a lebontott csecsei templom gyámkövei is.⁵

A szentély berendezéséből a középponti helyet elfoglaló oltár egyszerű téglalap alakú asztalszerű kőemelvény volt, tetejét egy darabból faragott vörös homokkő lap fedte; ennek azonban csupán egy nagyobb méretű darabja került elő, az oltártól távolabbi helyről. Maga az oltárápítmény habarcsba rakott kőfalazás volt. A szentély egykori kőpadlója előtte maradt meg legjobb állapotban.

A feltárás legjelentősebb lelete a diadalív és a hajó északi fala közötti szegletben került elő. Ez a templom keresztelőmedencéje (3. kép). Jó minőségű, világos színű kemény mészkőből faragták. Némileg hornyolt négyzetes talapzaton áll, ebből nő ki a felfelé némileg szélesülő pillérforma törzse, négy sarkán elmetszett éllel; ezek alól egy-egy golyótaggal díszítettek. Felette kisebb sarok és nagyobb középpiramistagok átmenetével szélesedik ki a medencerész. Szélei körös-körül letördedeztek, arról az erős pusztulásról adva hírt, amelynek az egész épület áldozatul esett. A keresztelőmedence mai alakjában 70 cm magas. A magyarországi gótikus emlékanyagban eléggé egyedülálló forma, távolabbi társait is falusi templomokból ismerjük. Kő keresztelő-

medencék inkább Erdélyben fordulnak elő, a Felvidéken a bronzmedencék a gyakoribbak. Mai határaink között a Nógrád megyei egyházasgergei keresztelőmedence egyszerűbb változata a balatonfüredinek.⁶ Igen figyelemreméltó a szepesszombati templom kőmedencéje. A sopronbánfalvai Mária Magdolna templom belsejében ugyancsak a hajó bal oldalán, a diadalív által bezárt sarokban a szöglethez csatlakozó kis köemelvényen áll egy ilyen, egy darabból faragott keresztelőmedence, ennek törzse azonban hengeres oszlop (Erősen kiegészített).⁷ A sopronbánfalvai templom gótikussá formálása a XV. sz. első évtizedeiben történt, ekkor kapta talán a keresztelőmedencét is, amely ebben az esetben talán nem helyesen nyerte románkori lábázat kiegészítését. Az egyházasgergei medence is a XV. sz.-ra megy át. A balatonfüredi emlék szép kristályos formáival még a XIV—XV. sz. fordulójának, vagy talán még a XIV. századnak ízlését mutatja.

Ugyancsak a hajóból került elő az egészen egyszerű, durva kivitelű szenteltvíztartó; egy 10 cm átmérőjű és ugyanilyen mélységű vájattal bíró megmunkálatlan mészkődarab.

A templom belseje vakolt, egyszerű falfestése a belső elborító törmelékből volt megállapítható; ezt később, bizonyára a reformáció idején fehérre meszelték, ennek nyomai a szentély falrészein ma is több helyen láthatók. A templomtérből kikerült törmelék egyébként a felső falrészek, a leszakadt boltozat és a tetőzet egykori anyagából állott. Ebből a tetőfedés módját is meg lehetett állapítani; cserepei lapos és kúpos formájúak voltak. Házi kerámia maradványai is előkerültek; ezek a vörös, részben

szürkeszínű edénytöredékek a XV—XVI. sz. egyszerű falusi edényeinek, részben fazekaknak, részben cserépfedőiknek voltak részei.

Templomunk építőanyaga a környék harmadkori dolomitjából, mészkövéből kikerült, dús habarcsba rakott terméskő. A boltozatok kőbordái, a gyámkövek, az oltármenza a Balaton vidékén az ókortól annyira kedvelt almádi vörös homokkőből, a keresztelőmedence, a pillérlábazat, terméskőpadló maradványai pedig világosszínű kemény mészkőből valók.

Keletkezési idejét, körülményeit, fennállása, pusztulása kérdéseit vizsgálva a megnyúlt templomtest első pillantásra elárulja a gótikus eredetet. A gótikus stílus a kis méretek, az egyszerűbb szerkezet mellett itt egészében nem érvényesülhetett; a gótika, különösen a falusi templomépítészetben nem sokat változtatott a román, a korai gótikus korszak templom alaprajzain; inkább csak a megnyúltság, a szentély sokszögű záródása árulják el az új stílust.⁸ A középkori templomok egyszerű belső térképzései a mai napig jellemzői maradtak falusi templomainknak. Ezek a kis gótikus egyházak román kori előzőik leszármazottai, a gótika ezeknél inkább az új boltozási lehetőségek, a tér némi megnyúltsága tekintetében jelentkeznek.

A balatonfüredi templom maradványainál feltűnően hiányzó külső támpillérek, inkább korai keletkezésre mutatnak. Védelmi felhasználásra mutatnak a szentélyben utólag vágott kis lőrések, a gyámkövek közelében.

A templom közelében egyéb építmények falmaradványai látszanak; az egészet a máig is épen álló közeli vörösberényi református templomhoz hasonlóan körbefutó kőfal kerítette.

Keletkezését az elmondottak alapján a gótika java idejére tehetjük. Középkori falusi építészetünknek ez a kis emléke jellegzetes terméke a kornak.

Az egyszerű, kisméretű templom belső kórházata igényesen, előnyösen tükrözi a kor ízlését. Helyreállítva a sopronbánfalvai Mária Magdolna templom igen épen maradt belsőségére emlékeztetne az idő és részletbeli eltérések ellenére is. A részletek magukban kevés lehetőséget nyújtanak egészen szűk időhatározására a keletkezés idejét illetően. A boltozások és a diadalív kőbordái a XIV. sz. közepétől a XV. sz.-ba nyúlóan csupán tágabb datálási határokat engednek. A támpillérek nélküli szentély magában véve inkább korai időszakra mutat, így a templom keletkezési idejét inkább a XIV. sz. második felére tehetnők. Lehetséges, hogy az 1381-ből említett Szent Mihály egyházzal azonos.⁹ Tekintettel a Balaton vidéken többször előforduló és igen korai időre, a honfoglalást megelőző szláv kereszténységre utaló Szent Mihály névadásra, ez a körülmény a templomot, vagy e helyen állott előzőjét, inkább a korábbi időkbe helyezné. A keresztelőmedence, amely bizonyára egyidős a templommal, vagy nem sokkal utóbbi időből származik, szép kristályos formáival ugyancsak a XIV. sz., esetleg a századforduló ízlését mutatja.

A templom a reformáció idejét, az 1530—40-es évek után még épen érthette meg, a korábbi színes falfestés bemeszelése bizonyára a hitújítás ideérkezével függhet össze. Pusztulása a török uralom alatt következett be, bizonyára a környező faluval egyidejűleg, legvalószínűbb ideje a tizenöt éves háború dúlásaira eshetett.

Kiss Ákos

JEGYZETEK

¹ Korábbi említése: Rómer F., Jk. I. 42.; Dr. Békefi R.: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest, 1907. 139. 40. kép.; Radnóti A.—Gerő L.: A Balaton régészeti és történeti emlékei. Budapest, 1952. 97.; Entz G.—Gerő L.: A Balaton környék műemlékei. Budapest, 1958. 32., 54. 48. kép.; Genthon I.: Magyarország művészeti emlékei. I. Dunántúl. Budapest, 1959. 27.
² Várnai D., BpR 16. (1955.) 366. 1. kép.
³ Csatkai E.: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1953. 143., 206., 222., 305., 307. — 45., 139., 269. képek.
⁴ Gerevich L.: A budai vár feltárt maradványainak le-

írása. Budapest műemlékei. I. Budapest, 1955. 231., 238. 159., 166., 167., 168. képek.

⁵ Genthon I.: Nógrád megye műemlékei. Budapest, 1954. 163. — 92. kép.

⁶ Uo. 197. — 150. kép.

⁷ Csatkai E.; i. m. 360—361. — 345. kép.

⁸ Lux G.: Középkori eredetű evangélikus templomok és templomerődök. Budapest, 1944. 161.

⁹ Kumorovitz L. B.: Veszprémi regeszták. Budapest, 1953. 294. 763. sz. oklevél, 1381. XII. 7. keltű, amelyben az egyház rektorától, Domonkosról hallunk, aki egy perben vallomást tesz.

Die teilweise Erschließung der mittelalterlichen Kirchenruine von Balatonfüred

Die gotische Kirchenruine im Friedhof von Balatonfüred wurde durch den Archäologen des Bakonyi Muzeum im J. 1953 teilweise freigelegt. Das auffallend lange, einschiffige Kircheninnere ist nur durch die Pfeiler des Triumphbogens gegliedert. Die Wände des Sanktuariums stehen heute noch in beträchtlicher Höhe. Auch die Gewölbeanschlüsse sind gut zu verfolgen. Das Gewölbe wurde aus einem gewissen leichten Baustoff, aus dem blasigen Basalt der Balaton-Gegend verfertigt. Die Rippen des Gewölbes sind für die früheren Zeiten charakteristisch: sie laufen strahlenförmig auseinander. Die Konsolen sind recht einfach. Die Schnitte der Rippen deuten auf die zweite Hälfte des 14. Jhs hin. Der erhalten gebliebene Fuß des schön behauenen Wandpfeilers zeigt die sog. Pyramidenlösung, wie sie uns im Denkmalbestand der unga-

rischen Gotik an zahlreichen Beispielen bekannt ist. Das Sanktuarium schließt mit der Hälfte des Oktogonals ab, was eine gewohnte Lösung der Kirchen unserer Dörfer ist. Der bedeutendste Fund unserer Ausgrabung ist das aus Kalkstein geschnittene Taufbecken, das gleichfalls aus Elementen mit Pyramidenlösung besteht. Einige Bruchstücke der Hauskeramik deuten auf die sich hieher geflüchtete Bevölkerung der Türkenzeit hin. Der ursprünglich farbige Anwurf wurde augenscheinlich unter Einfluß der Reformation weiß getüncht. Die Kirche wurde in der zweiten Hälfte des 14. Jhs erbaut und ist vermutlich mit der auch in einer Urkunde von 1381 erwähnten St. Michaeliskirche identisch.

Akos Kiss

Le dégagement partiel de la ruine de l'église médiévale de Balatonfüred

La ruine de l'église gothique se dressant dans le cimetière de Balatonfüred a été partiellement dégagée en 1953 par l'archéologue du Musée du Bakony de Veszprém. L'espace fort allongé de l'église à une nef est articulé par l'arc triomphal et les pilastres. Dans le chœur s'élèvent encore les murs, même les départs des voûtes peuvent être nettement observés. La voûte était faite d'une manière curieuse d'une pierre particulièrement légère; le basalte bulleux de la contrée du Balaton. Les nervures des voûtes caractéristiques de la haute époque gothique, partent en rayons. Les consoles sont fort simples. Les profils des nervures dénotent la seconde moitié du XIVe siècle. La base subsistant du pilastre sculpté est en forme dite pyramidale, de laquelle nombreux exem-

ples nous sont connus parmi les monuments gothiques hongrois. Le chœur se clot sur son côté octogonal, ce qui est la solution habituelle des églises de village de Hongrie. La plus belle trouvaille mise au jour était le puits baptismal sculpté en calcaire qui est également constitué d'éléments dits pyramidaux. Les fragments peu nombreux de poteries rendent compte de la population qui s'était réfugiée ici aux temps des Turcs. Le crépi primitivement en couleurs fut blanchi, sans doute sous l'influence de la Réformation. L'église dût être construite dans la seconde moitié du XIVe siècle, et est probablement identique à l'église Saint Michel connue aussi par les documents et mentionnée en 1381.

Akos Kiss

ЧАСТИЧНОЕ ВСКРИТИЕ РАЗВАЛИН СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЦЕРКВИ В С. БАЛАТОНФЮРЕД

Развалины готической церкви в кладбище с. Балатонфюред были частично вскрыты археологом венгерского Баконьского музея в 1953 г. Пространство однонефной весьма удлиненной церкви расчленено только стенными пилястрами триумфальной арки. В апсиде стены стоят еще высоко, и хорошо наблюдаются и начала сводов. Своды построены интересным способом из специального легкого каменного материала, из пузырчатого базальта окрестности Балатона. Ребра сводов разбегают лучисто, что характерно для ранних периодов. Опорные камни очень простые. Сечения ребер указывают на вторую половину 14-го века. Сохранившийся цоколь красиво обтесанной стеной пилястры выполнен так называемым пирамидальным способом, для которого мы имеем многочисленные примеры из материалов памятников вен-

герской готической архитектуры. Апсида сама заключается с восьмиугольной половиной, что является обычным решением для венгерских сельских церквей. Самая прекрасная находка вытесанная из известняка крестильная купель, которая состоит тоже из так наз. пирамидальных элементов. Немногочисленные обломки домашней керамики говорят о населении, которое нашло здесь убежище во время завоевания страны турками. Первоначально многоцветная штукатурка очевидно под влиянием реформации была перебелена. Церковь датируется с второй половины 14-го века, и она является вероятно идентичной с церковью Святого Михаила, известной из документов, и упомянутой в 1381 г.

АКОШ КИШШ